

Research Paper

**Measuring the Realization of the Authentic Islamic City in Urban Areas
(Case Study: Ardabil City)**

Esmail Dalir¹, Mohammad Taqi Masoumi^{*2}, Rasoul Samadzadeh³

1. PhD Student in Geography and urban planning, Department of Geography, Ardebil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran
2. Associate Professor, , Department of Geography, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran
3. Assistant Professor, , Department of Geography, Ardabil Branch, Islamic Azad University, Ardabil, Iran

ARTICLE INFO

PP: 341-362

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Original Islamic City, VIKOR Model, Measurement, Ardabil.*

Abstract

Human production is the result of his worldview and beliefs, especially since in Islamic cities the appearance of the city is created by the people in this field. For the emergence of the Original Islamic city, the overlap of three aspects: intellectual, practical, behavioral is a necessity. In this article, in addition to addressing this issue, we intend to determine the position of the city of Ardabil among these aspects. This study seeks to answer the question to what extent the different urban areas of Ardabil meet the criteria of the Original Islamic city? The present research is descriptive-analytical in terms of method and applied in terms of purpose and its data have been collected in both documentary and field forms. The statistical population of this research consists of the citizens of Ardabil. Using Cochran's sampling formula, 383 people were selected as the statistical sample of the study and classified by sampling method. Then, sampling was done from five regions of Ardabil and VIKOR model was used to analyze the data and it was found that each of the urban regions of Ardabil has different ratios in terms of proximity to the elements involved in the emergence of the Original Islamic city. In general, the position of Ardabil city in terms of proximity to the indicators of the Original Islamic city with an average of Q 0.537 is between excellent and average.

Citation: Dalir, E., Masoumi, T., Samadzadeh, R. (2025). **Measuring the Realization of the Authentic Islamic City in Urban Areas (Case Study: Ardabil City).** *Geography (Regional Planning)*, 15(59), 341-362

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.301263.3260

*** Corresponding author: Mohammad Taqi Masoumi, Email:** Taqi.masoumi@iauardabil.ac.ir

Copyright © 2025 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Before being the product of a plan and materials, cities are formed from the cultural and ideological components that govern that society. They are considered an environment for the manifestation of identity, values emanating from beliefs, worldviews and cultures of the residents. In Islamic cities, citizens are considered the most important element of the city, and its elements are determined by the way religious or non-religious citizens choose to live. Therefore, a religious city has no meaning without a religious world and without people who belong to it. Therefore, a city whose structure is based on the foundations of Islamic thought, the principles of Islamic life, and the behavioral patterns of the Islamic Sharia, and human and rational behaviors are present in each of its spaces is a living city and has the signs of an Islamic city. Therefore, an Islamic city contains characteristics and characteristics based on its divine wisdom and heavenly ideology, and from this perspective, for the realization of an authentic Islamic city, the adaptation and overlap of three aspects - intellectual and ideological, practical and behavioral, and Objective, which lead to the formation of an authentic Islamic city, is necessary. In this regard, the purpose of this research is to measure the extent to which the city of Ardabil meets the criteria of an authentic Islamic city and determine its position among these components.

Methodology

The present study is descriptive-analytical in terms of method and applied in terms of purpose. The statistical population of this study was the citizens of Ardabil, of which 383 people were selected as a statistical sample using the Cochran sampling formula. Sampling was carried out from five urban areas of Ardabil based on the population share of each urban area. A researcher-made questionnaire of the five-option Likert spectrum type, which had a total of 80 questions for 21 criteria, was classified and distributed among the statistical sample using

a simple random sampling method. After collecting the questionnaire, the initial data processing was carried out through Excel software, and then the data analysis was carried out using the Vikor analytical model, and finally the final map was drawn through GIS software.

Results and Discussion

Based on the Islamic perspective, in urban spaces we are faced with two material and spiritual elements, one is the external and physical materials and the other is the identity of these spaces. Islamic cities are of four types in terms of formation, the most important and main of which is the authentic Islamic city, which is obtained from the overlapping of the criteria of the intellectual and ideological aspect, the practical and behavioral aspect, and the objective aspect. In this study, the criteria of the 21 mentioned indicators were measured to determine the extent of their realization in the city of Ardabil. Thus, based on the analysis of the VIKOR model, the degree of proximity and adaptability of the city of Ardabil to the elements and components involved in the emergence and realization of the authentic Islamic city was (Q 0.537), which indicated values above the average

Conclusion

The findings of this study show that the city of Ardabil is in a higher than average position in terms of the degree of realization of the criteria of an authentic Islamic city. Thus, the ranking of the urban areas of Ardabil based on the indicator variables of intellectual and ideological aspects; moral and practical and behavioral; objective and with regard to the Q value shows that, respectively, region two, region four, region three, region five and region one are ranked one, two, three, four, and five in terms of the degree of proximity to the components and elements of an authentic Islamic city, so that region two with a rank of 1 is in the best situation and region one with a rank of 5 is in the worst situation.

References

1. Abdol Sattar, Osman Mohammad (1997). Islamic Medina. Translated by Ali Cheraghi. Tehran: Amir Kabir Publications.
2. Aghdaie, M. Hashemkhani Zolfani, S. Kazimieras Zavadskas, E. (2014). Synergies of data mining and multiple attribute decision maing. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 110, 767- 776.
3. Ahmadi-Disfani, Yadolah; Ali-Abadi, Mohammad (2011). A study on the form of the traditional city from the perspective of Islamic thought, *Ba'Nazar*, Vol. 8, No 19, pp. 17-30.
4. Aliabadi, Mohammad (2012). The place of reason in the concept of urban sustainability, another look at the theoretical foundations of Islamic architecture and urban planning, *Iranian Architectural Studies*, Vol. 1, No. 1, pp. 25-37.
5. Aminpour, Ahmad; Madani, Ramin; Hayati, Hamed (2017). Investigating the manifestation of Islamic teachings in the housing structure: a case study of a traditional house in the hot and dry climate of Iran, *Urban Management*, No. 48, pp. 435-458.
6. Amir Fakhrian, Mustafa; Rahnama, Mohammad Rahim; Pourahmad, Ahmad; Shokohi, Mohammad Ajza (2015). Studying the internal coherence of urban neighborhoods in Islamic cities and its contrast with urban renewal projects, the example of the active neighborhood of Mashhad city, *Geography and Urban Space Development*, Vol. 2, No 1, pp. 125-143.
7. Ayazi, Seyed Ali Naghi (2008). Islamic explanation of the city and urbanization with emphasis on religious texts, *First Islamic Utopia Conference*, University of Isfahan.
8. Babai-Salanqouch, Ehsan (2014). Explaining a conceptual framework for the Islamic city, *Methodology of Humanities*, Vol. 20, No. 80, pp. 109-140.
9. Bahrami, Mohammad; Kiani-Salami, Sedighe; Sadrzadeh-Khoei, Omid (2015). Investigating the factors affecting urban satisfaction of Isfahan citizens along with the construction, validity and validation of the measurement scale, *Geography (Regional Planning)*, Vol. 5, No 20, pp. 83-99.
10. Balkhari, Hassan (2011). Islamic Body-City-City and Islamic Urbanization, *Surah Andisheh*, No. 50, p. 216.
11. Bayat, Bahram (2014). Islamic approach to the city, characteristics of the Islamic city, social theories of Muslim thinkers, Vol. 4, No.1, pp. 137-167.
12. Costello, Vincent Francis (1992). *Urbanization in the Middle East*. Translated by Parviz Piran. Tehran: Ney Publications.
13. Danesh, Jaber (2010). *Fundamentals of Formation and Principles of Physical Organization of Islamic City*, Iranian Islamic City, Vol. 1, No. 1, pp. 31-15.
14. Estrabi-Ashtiani, Hamideh; Etesam, Iraj; Majedi, Hamid (2011). Explaining the patterns of reducing the vulnerability of cultural and social identity of Ekbatan town in Tehran, *Geography and Regional Planning*, Vol. 11, No 44, pp. 259-241.
15. Falsafi, Mohammad Taqi (1989). *Al-Hadith, Educational Narrations*. Tehran: Islamic Culture Publishing House.
16. Gholami, Saeed; Meshkini, Abolfazl; Doyran, Esmaeil (2013). Spatial design of urban neighborhoods with emphasis on the principles of Islam in Iranian-Islamic cities, *City Identity*, Vol. 9, No. 22, pp. 41-52.
17. Habibian, Homa (2015). Application of Islamic urban development indicators in the urban space of Mozaffarieh Bazaar, Hamadan city, *Haft Hesar Environmental Studies*, Vol. 3, No. 11, pp. 5-79.
18. Hajizadeh Alamdari, Kourosh; Etesam, Iraj; Mokhtabadi-Amrei, Seyed Mustafa (2019). Analysis of contextual indicators in traditional Iranian architectural works (case study: Sadeghi House, Ardabil), *Geography (Regional Planning)*, Volume 10, No. 40, pp. 251-235.
19. Hashemianfar, Seyed Ali; Haqiqitian, Mansour; Qorashi, Akram (2011). The relationship between interaction and social and economic capital among citizens of Isfahan city, *Quarterly Scientific-Research Journal of Geography and Regional Planning*, Vol. 11, No. 44, pp. 416-397.
20. Jabarpour, Mohammad; Abbasi, Ruhollah; Seyede, Seyed Hassan (2018). Qualitative meta-analysis of the indicators and components of the Islamic city, based on religious texts, *Socio-cultural knowledge*, Vol.7, No. 3, pp. 151-125.
21. Javaheri, Mohammad Reza (2016). Healthy Society Indicators from the Perspective of the Quran, *Health Promotion Strategies*, Tanin Salamat, Vol. 4, No. 2, pp. 51-60.
22. Kaykha, Najmeh (2004). The concept and mechanisms of realizing social justice, *Quarterly Journal of Political Science*, Baqir-ul-Ulum University (AS), No. 26, pp. 163-186.
23. Kharestani, Ismail (2014). The role of happiness and joy in Islamic lifestyle, *Islamic Social Research*, Vol. 20, No. 103, pp. 126-107.
24. Khatami, Seyyed Mehdi (2019). Rethinking the concept of the Islamic city, an analysis of different interpretations of the concept of the Islamic city and explaining the necessity of a

- moral reading, Naqsh-e Jahan, Vol. 9, No. 3, pp. 157-166.
25. Majlisi, Mohammad Baqir (2017). Bihar al-Anwar, Volume 71. Tehran: Maktab al-Islamiyya.
 26. Makarem Shirazi, Nasser (2004). The Most High Servants. Qom: Nasl Javan Publications.
 27. Maroti, Sohrab; Darabi, Fereshteh (2014). Presenting an Islamic city evaluation model with an approach to the salient indicators of the Islamic city in the Holy Quran, Urban Management, Vol. 13, No. 34, pp. 153-169.
 28. Movahed, Ali (2012). Recognizing Physical Identity in Islamic Cities (Case Study: Rey City), Regional Planning, Vol. 2, No. 5, pp. 37-51.
 29. Naghizadeh, Mohammad (2008). A reflection on the management of cities based on the Islamic nature of councils, Urban Management, No. 19, pp. 19-28.
 30. Naghizadeh, Mohammad (2015). Explaining the position of humanities in drawing urban space in accordance with the Iranian Islamic model of progress, Proceedings of the International Congress of Islamic Humanities, Imam Khomeini (RA) Education and Research Institute, Qom.
 31. Naqizadeh, Mohammad (1379). Characteristics of the Islamic City from the Perspective of the Holy Quran. Sahifeh Mobin Magazine. No 22, pp. 4-40.
 32. Naqizadeh, Mohammad (2013). The Place of the Mosque in Islamic City Design, Book of the Month of Art, No. 179, pp. 20-40.
 33. Opricovic, Stzeng (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. European Journal of Operational Research 156, 445 – 455.
 34. Pourjafar, Mohammad Reza; Pourjafar, Ali (2015). Types of Islamic cities and references to the method of indexing in line with the ideal Islamic city, Islamic Architecture Quarterly, Vol. 3, No. 3, pp. 3-17.
 35. Qaraati, Mohsen (2014). The Appearance of Housing and the Islamic City. Qom: Cultural Center, Lessons from the Quran.
 36. Rahimi, Hossein (2005). In Search of a Sustainable Islamic City, Pik-Noor, No. 2, p. 93.
 37. Rostami-Nasab, Abbas Ali; Alavi, Seyed Hamid Reza; Karimi, Monireh (2007). Investigating the effectiveness of happiness education with an Islamic approach on the psychological well-being and religious orientation of second-year middle school students in Kerman city, Quarterly Journal of Applied Issues in Islamic Education, Vol. 2, No. 4, pp. 47-66.
 38. Sanaei, Abbas Ali; Ahmadvand, Zeinab (2008). Some principles governing urban planning and citizenship relations in Islamic texts, collection of papers of the first Islamic Utopia Conference, University of Isfahan.
 39. Saremi, Hamid Reza (2008). The Structure of the Islamic City, Tehran: Cultural, Information and Press Institute of the Iranian Municipalities and Rural Development Organization.
 40. Saremi, Hamid Reza (2011). Analysis of the position of the city and beauty in Islamic art, Iranian Islamic City Studies, Vol. 1, No. 4, pp. 101-111.
 41. Saremi, Hamid Reza (2016). Manifestation of the principle of unity in plurality in the center of the Islamic city neighborhood, a case study of the city of Kurgan, Vol. 7, No. 26, pp. 21-29.
 42. Seyed Baranji, Seyedeh Kahraba; Habibi, Seyed Mohsen; Tabibiyan, Manouchehr (2019). Investigating the role of historical monuments in sustainable regeneration and promotion of urban identity (case study: Rasht's central and historical square), Geography (Regional Planning), Vol. 10, No. 40, pp. 1-15.
 43. Yazdani, Mohammad Hassan et al. (2015). Feasibility study of improving the quality of the environment of tourist cities through pedestrianization (case study of Sarein city), research project of the Vice-Chancellor of Research and Technology, University of Mohaghegh Ardabili.
 44. Zargham Borujeni, Hamid; Sedaghat, Maryam (2018). Tourism in the Iranian Islamic Model of Progress, Tehran: Mahkameh Publications.

مقاله پژوهشی

سنجش تحقق شهر اصیل اسلامی در مناطق شهری (مطالعه موردی: شهر اردبیل)

اسمعیل دلیر - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

محمد تقی معصومی* - استادیار، گروه جغرافیا، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

رسول صمدزاده - دانشیار، گروه جغرافیا، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران

چکیده	اطلاعات مقاله
تولیدات انسانی نتیجه جهان بینی و اعتقادات او می باشد، به ویژه این که در شهرهای اسلامی ظاهر شهر توسط مردم ایجاد می شود و برای ظهور شهر اصیل اسلامی، همپوشانی سه جنبه: فکری، عملی، رفتاری یک ضرورت تلقی می شود در این مقاله قصد داریم علاوه بر پرداختن به این موضوع، جایگاه شهر اردبیل را در بین این جنبه ها مشخص کنیم چرا که این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال است که مناطق شهری اردبیل در عمل به مولفه های اسلامی تا چه اندازه معیارهای شهر اصیل اسلامی را محقق ساخته اند؟ پژوهش حاضر از نظر روش توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. جامعه آماری این پژوهش شهروندان اردبیل می باشند که با استفاده از فرمول نمونه گیری کوکران، ۳۸۳ نفر به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب و به روش نمونه گیری تصادفی طبقه بندی شده اند. داده های آن به دو صورت اسنادی و میدانی گردآوری شده است و سپس نمونه گیری از پنج منطقه شهری اردبیل بر حسب سهم جمعیتی هر منطقه شهری انجام شد و در نهایت با استفاده از نرم افزار ایکسل و مدل تحلیلی ویکور برای تجزیه و تحلیل داده ها اقدام گردید و در یافته پژوهشی مشخص شد که هر یک از مناطق شهری اردبیل از نظر تحقق عناصر و مولفه های دخیل در ظهور شهر اصیل اسلامی نسبت های متفاوتی داشتند و جایگاه شهر اردبیل از نظر میزان تحقق شاخص های شهر اصیل اسلامی با میانگین $Q = 0.537$ در حد متوسط می باشد.	شماره صفحات: ۳۴۱-۳۶۲ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه های کلیدی: شهر اصیل اسلامی، مدل ویکور، سنجش، اردبیل.

استناد: دلیر، اسمعیل، معصومی، محمدتقی و صمدزاده، رسول. (۱۴۰۴). سنجش تحقق شهر اصیل اسلامی در مناطق شهری (مطالعه

موردی: شهر اردبیل). فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۵(۵۹)، ۳۴۱-۳۶۲

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.301263.3260

مقدمه

شهرها پیش از آنکه محصول نقشه و مصالح باشند از مولفه‌های فرهنگی و ایدئولوژیکی حاکم بر آن جامعه شکل می‌گیرند (صارمی، ۱۳۹۰: ۱۰۷). آنها محیطی برای تجلی هویت، ارزش‌های منبعث از اعتقادات، جهان‌بینی و فرهنگ ساکنین تلقی می‌شوند (موحد، ۱۳۹۱: ۳۸). در شهرهای اسلامی شهروندان مهم‌ترین عناصر اصلی شهر تلقی می‌شوند و عناصر آن با نحوه سکنی گزیدن شهروندان دینی یا غیر دینی می‌شود بنابراین شهر دینی بدون عالم دینی و بدون مردمی که به آن تعلق داشته باشند معنی ندارد (بابائی سالانقوج، ۱۳۹۳: ۱۱۸). پس شهری که ساخت آن بر اساس مبانی فکری اسلامی، اصول زندگی اسلامی و الگوهای رفتاری شریعت محمدی شکل بگیرد و رفتارهای انسانی و عقلانی نیز در جای جای هر یک از فضاها و آن جریان داشته باشد شهری زنده است (علی‌آبادی، ۱۳۹۱: ۳۳). و نشانه‌های شهر اسلامی را دارد و تحقق آن نیازمند مبانی نظری است که منطبق با نیازهای مسلمین و اعتقادات آنها باشد از این‌رو شهر اسلامی بنا به حکمت الهی و ایدئولوژی آسمانی خود حاوی خصوصیات و شاخصه‌هایی است. از این منظر برای ظهور شهراصیل اسلامی، انطباق و همپوشانی سه فضای مهم جزء الزامات می‌باشد که عبارتند از: وجه فکری و عقیدتی، عملی و رفتاری، عینی، که منجر به شکل‌گیری شهر اصیل اسلامی می‌گردند (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۴۷). چنین ویژگی‌هایی با درجات متعدد در اغلب شهرهای اسلامی بخصوص شهرهای مذهبی نظیر مشهد، قم، کربلا و ... قابل مشاهده است. اما بحران و ناهماهنگی اخیر در ساختار شهرهای اسلامی نتیجه‌ای است که در پی گسست و گم‌گشتگی‌های فرهنگی رخ داده است (استرابی‌آشتیانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۴۳). وتزریق مولفه‌های غیر بومی بر پیکره فرهنگی جوامع اسلامی در دهه‌های اخیر به وجود آمده و آنها را دچار نوعی ابهام در هویت‌یابی و تجلی نموده و در نتیجه اشاعه فرهنگ بیگانه، از رهنمودهای اصلی تعالیم وحیانی در ساخت شهری اسلامی فاصله گرفته‌اند شهراردبیل یکی از شهرهایی است که سنجش میزان تحقق پذیری آن از معیارهای شهر اصیل اسلامی و تعیین جایگاه آن در بین این مولفه‌ها، انجام پژوهش مناسب را می‌طلبد. در این پژوهش از ترکیب دو روش توصیفی - تحلیلی برای دستیابی به نتیجه مطلوب استفاده شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش‌های اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی (جمع‌آوری پرسشنامه شهروندی) استفاده شده است به طوری که ابتدا شاخص‌ها و مولفه‌های شهر اصیل اسلامی شناسایی شد و سپس در مرحله بعد برای هر یک از شاخص‌ها معیارها مشخص و در نهایت برای هر یک از معیارها که تعداد کل آنها به ۹ معیار عمده رسید حدود ۴ گویه برای هر معیار در قالب مقیاس لیکرت (پنج گزینه‌ای) خود اجرا تدوین گردید. و در مجموع ۳۶ سوال پژوهشی برای جنبه‌های فکری و عقیدتی، عملی و رفتاری تهیه شد. برای روایی پرسشنامه از نظرات خبرگان و برای پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد جامعه آماری، شهروندان اردبیلی بودند حجم نمونه آماری با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای از پنج منطقه اردبیل به روش تصادفی ساده بدون جایگزینی ۳۸۳ نفر بود. و حجم نمونه آماری تابع سنج فاصله‌ای بین سنین ۱۵ تا ۶۵ سال است.

جدول ۱: تعداد حجم نمونه آماری برحسب جمعیت مناطق شهری اردبیل

منطقه	تعداد ناحیه	جمعیت	فراوانی نسبی	حجم نمونه آماری
۱	۱۱	۱۱۳۴۷۶	۰/۲۱۴	۸۲
۲	۱۱	۱۱۰۵۸۹	۰/۲۰۸	۸۰
۳	۱۰	۱۰۰۵۰۴	۰/۱۸۹	۷۳
۴	۱۰	۱۰۳۸۱۲	۰/۱۹۶	۷۵
۵	۹	۱۰۰۹۹۳	۰/۱۹۱	۷۳
جمع	۵۱	۵۲۹۳۷۴	۱	۳۸۳

منبع: شهرداری اردبیل (۱۳۹۶) - برآورد حجم نمونه نویسندگان، ۱۴۰۱

. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها و کنترل اطلاعات اسنادی (بخش توصیفی کار خود محقق) و اطلاعات میدانی (پرسشنامه)، نوبت به تهیه پرسشنامه خبره یا تعیین ارجحیت رسید. در این مرحله، ۲۱ معیار به صورت افقی و عمودی در یک فایل اکسل قرار گرفتند و توسط کارشناسان و اساتید دانشگاه (ده نفر به روش گلوله برفی) به صورت دوتایی با یکدیگر مقایسه و به صورت جفت وزندهی شدند. در نهایت پردازش داده‌ها و سایر مراحل در محیط اکسل انجام شد و داده‌ها به روش مدل وازپس مورد تجربه و تحلیل قرار گرفت.

مبانی نظری

بر اساس دیدگاه اسلامی در فضاهای شهری با دو عنصر مادی و معنوی روبرو هستیم که یکی مصالح ظاهری و فیزیکی و دیگری هویت این فضاها است که بسیار مهم‌تر از فضا می‌باشد (صارمی، ۱۳۸۷: ۳۷). طبق مدل مفهومی زیر که در آن بعد معنوی و محتوایی در نظر گرفته شده است شهرهای اسلامی به لحاظ طرز شکل‌گیری چهارگونه هستند که مهم‌ترین و اصلی‌ترین گونه آن، شهر اصیل اسلامی است.

شکل ۱: مدل مفهومی شهر اصیل اسلامی

منبع: نقی‌زاده ۱۳۸۷ - ترسیم نویسنده، ۱۴۰۱

شهر اصیل اسلامی که از هم‌پوشانی معیارهای وجه فکری و عقیدتی، وجه عملی و رفتاری، وجه عینی، حاصل می‌شود و در آن مسلمانان موحد بر اساس دستورات و اخلاق اسلامی عمل و رفتار می‌کنند و توانسته‌اند کالبد مناسبی را نیز به وجود آورند که تجلی‌گاه ارزش‌های اسلامی باشد و آنان را در مسلمان زیستن یاری نماید (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۲۵). پورجعفر (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان انواع شهر اسلامی اشاراتی به نحوه شاخص‌سازی در راستای شهری اسلامی به این موضوع اشاره کرده‌اند که بیشتر مقالات به صورت موردی به نکاتی در مورد شهرهای موجودی که مسلمانان در آنها زندگی می‌کنند، و یا به برخی از اصول کلی شهرهای اسلامی، اشاره نموده‌اند و کمتر مطالعاتی پیرامون تعریفی شفاف از شهر اسلامی، شاخص‌سازی، نحوه اسلامی کردن و تبلور فیزیکی آموزه‌های دینی به خصوص آنچه در قرآن کریم، نهج البلاغه و احادیث معتبر آمده است، پرداخته‌اند (پورجعفر، ۱۳۹۴: ۳). لذا تاکید مطالعه حاضر بر شهر اصیل اسلامی با نگاه تعالیم وحیانی است که به تفکیک به مبانی نظری هر کدام از وجوه یاد شده به شرح ذیل می‌پردازیم:

- مبانی نظری وجه فکری و عقیدتی

شهر همچون مدرکی مستند می‌نماید که از طریق ظاهر کلی خود، تفکر تاریخی را به نمایش می‌گذارد و هر یک از این ساخته‌های بشر بیش از آنکه مصالح و شگردهای ساختمانی را آشکار کنند به اظهار نحوه‌ای از تفکر می‌پردازند (سیدبرنجی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳). شهر اسلامی نیز بازتابی از اندیشه‌های متعالی دین مبین اسلام توسط ساکنین شهر در تمامی جوانب است (حبیبیان، ۱۳۹۴: ۱۹). چرا که در شهر اسلامی انسان شهری، نمودی از تجلی و خلیفه خدا در آن است (جبارپور و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۱). و به نسبت میزان برخورداری از اصول اسلامی، قادر به تحقق مولفه‌هایی از شهر اصیل اسلامی خواهد شد آموزه‌های شیخ شهاب الدین سهروردی نیز در درجه نخست به بخش فکری و جهان‌بینی ساکنان شهر تاکید دارد چرا که ابتدا باید انسان کامل و هنرمند اصیل مسلمان محقق گردد، سپس می‌توان از تعالیم اشرافی در وجه کالبدی بهره برد و در نهایت این موارد خود را در ساحت رفتاری نیز منعکس می‌سازند (صارمی، ۱۳۹۵: ۲۶۸). از این‌رو اصول بنیادین فکری و عقیدتی شهر اصیل اسلامی دارای ویژگی‌های منحصر

به فردی است که آن را از دیگر ایدئولوژی‌ها و مکاتب مستثناء می‌کند و شاخص‌های آن در استخراج از مقالات نقی‌زاده شامل: زمامداری، معنویت، نظم، رفاه، برابری حقوق شهروندی، می‌باشد.

- مبانی نظری وجه اخلاقی و رفتاری (اصول عملی اسلامی)

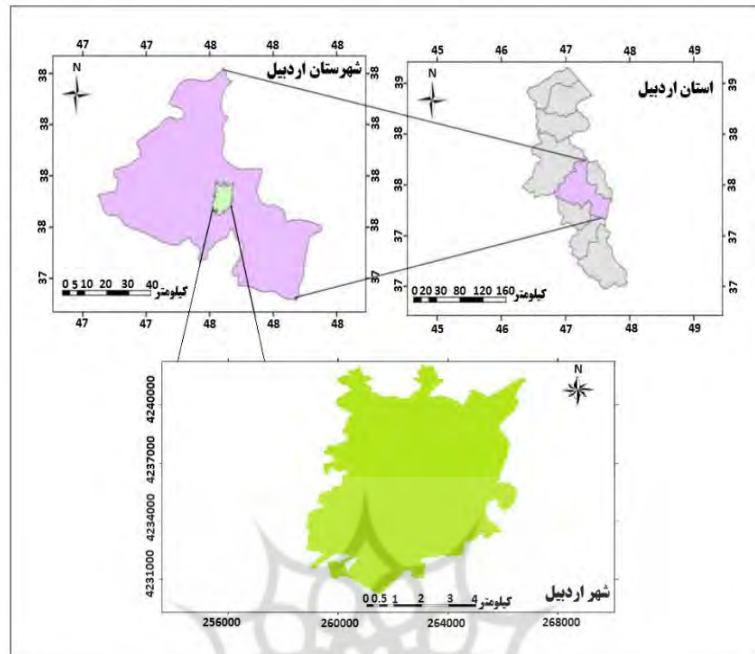
مسائل اخلاقی همواره شخصیت یک شهر را تشکیل می‌دهد لذا تاکید بیش از حد بر فهم ناقصی از احکام و اصول تاثیرگذار در حوزه شهرسازی و در نظر گرفتن آن به عنوان روح شهر اسلامی می‌تواند به نفعی تناسب شهر اسلامی با اقتضائات زمان منجر شود در این رابطه خاتمی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان بازاندیشی در مفهوم شهر اسلامی، تحلیلی پیرامون برداشت‌های مختلف از مفهوم شهر اسلامی و تبیین ضرورت خوانش اخلاقی به این نتیجه رسیده که رویکرد اخلاقی تناسب بیشتری با مقیاس مسایل شهرسازی دارد و فضایل اخلاقی می‌تواند ضمن تعریف شهر خوب پیوند درستی با مسایل شهرسازی ایجاد کند (خاتمی، ۱۳۹۸: ۱۶۵). پس رفتار انسان‌ها همواره با تفکر، اندیشه و تدبیر همراه است (هاشمیان‌فر و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۰۰). فارابی نیز مهم‌ترین متغیر در شهر اسلامی را نقش رفتاری و اخلاق اسلامی و مسلمانی در طراحی شهری دانسته و تجلی اخلاقی را تمام تاکید دین اسلام می‌داند (بیات، ۱۳۹۳: ۱۴۳). از این‌رو بدون شک اخلاق و رفتار انسان از اعتقادات او نشأت می‌گیرد اگر اعتقادات حق، صحیح و مطابق با واقع باشد، اخلاق و رفتار انسان نیز که ثمره آن است، پاک و طیب می‌گردد و انسان را در سیر صعودی به سوی کمال یاری می‌دهد در این فضا مقررات و قوانین و اصول اخلاقی، جزئیات این اصول هستند و آن را به لحاظ نظری و به نقل از نقی‌زاده (نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۱۸)، و ایازی (ایازی، ۱۳۸۷، ۱۱۰) و دیگر پژوهشگران می‌توان در اصول و فضایی همچون: ضرورت وجود حاکم، اصل تامین سلامت روح شهروندان، اصل ثبات اجتماعی، اصل تعلیم و تربیت، اصل طبیعت‌گرایی؛ تعریف و تبیین نموده و در نهایت فضای حاصل از تاثیر این عوامل را فضای عمل و رفتار نامند.

- مبانی نظری وجه عینی (تجلی آثار اسلامی)

در تمامی ادوار و در تمام فرهنگ‌ها، کالبد بناها و فلسفه وجودی آنها جلوه‌گاه ارزش‌های معنوی و فرهنگی هر جامعه‌ای به شمار می‌رود (حاجی‌زاده‌علمداری و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۳۵). امیرفخریان (۱۳۹۴) به اتفاق همکاران خود در بررسی انسجام درونی محله-های شهری و تقابل آن با پروژه‌های نوسازی برای محله عامل شهر، مشهود به این نکته اشاره نموده است که اجرای تغییرات کالبدی در محلات شهری مطابق با ذهنیت ساکنان محله نیست و به دلیل انطباق نداشتن تغییرات رخ داده با فضای ذهنی ساکنان، نبود انسجام درونی محله را به همراه داشته است و این بیانگر این است که در نوسازی محله، تنها بافت کالبدی آن مد نظر بوده و ابعاد ذهنی حاکم بر آن مورد توجه واقع نشده است (امیرفخریان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۱). موحد نیز (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان بازشناسی هویت کالبدی در شهرهای اسلامی به این نتیجه رسیده است که امروزه با الگوی وارداتی، شهرهای کهن اسلامی دچار تحولات فراوانی در کالبد و بافت خود شده‌اند (موحد، ۱۳۹۱: ۵۲). این در حالی است که مهم‌ترین رکن تجلی کالبدی پیاده سازی اصول اسلامی در قالب تجلی عینی است. غلامی و همکارانش (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان طراحی فضایی محلات شهری با تاکید بر اصول دین اسلام در شهر ایرانی اسلامی به این نتیجه رسیده‌اند: برای آنکه کالبد شهر بتواند در اختیار جامعه مسلمان باشد باید اصول اسلامی ظهور کالبدی یابند، این ظهور کالبدی را می‌توان از قرآن، احادیث، روایات و فقه در رابطه با شهر اسلامی یافت (غلامی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۱). در همین راستا نقی‌زاده (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول شهر اسلامی بر این عقیده است که قرآن کریم حاوی هر موضوع مورد نیاز بشر است و مرجعی است که الگو و مبانی و ارکان و صفات و اصول شهر اسلامی از آن قابل استنتاج است و شهر اصیل اسلامی در ساخت خود از قواعد یاد شده تبعیت نموده است (نقی‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۲). که این مجموعه می‌تواند چشم انداز شهر اسلامی را تبیین نموده و استفاده از آنها به همراه رعایت شرایط محیطی و زمانی منجر به ظهور شهر اسلامی خواهد شد.

محدوده مورد مطالعه

شهر اردبیل به عنوان محدوده مکانی پژوهش مرکز استان اردبیل بوده و در دشتی به همین نام واقع شده است از لحاظ موقعیت مطلق در مختصات جغرافیایی ۴۸ درجه و ۱۵ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۹ دقیقه طول شرقی و ۳۸ درجه و ۱۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی واقع شده است (یزدانی، ۱۳۹۴: ۹). این شهر بر اساس جدول شماره ۲ و طبق آخرین تقسیمات مناطق شهری یعنی سال ۱۴۰۰ دارای پنج منطقه شهری و ۵۱ محله است.

شکل ۲: نقشه محلات و مناطق شهری اردبیل

منبع: شهرداری اردبیل ۱۳۹۶ - ترسیم، نگارندگان، ۱۴۰۱

طبق سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ شهر اردبیل دارای ۵۲۹۳۷۴ نفر جمعیت است که منطقه یک شهری با ۱۱۳۴۷۶ نفر از بیشترین جمعیت و کمترین مساحت شهری برخوردار است و منطقه ۲ با تعداد ۱۱۰۵۸۹ نفر جمعیت بیشترین مساحت شهر را در میان مناطق شهری اردبیل بخود اختصاص داده است.

جدول ۲: جمعیت و مساحت مناطق شهری اردبیل

منطقه	تعداد ناحیه	جمعیت	رتبه جمعیتی	مساحت منطقه	رتبه مساحت
۱	۱۱	۱۱۳۴۷۶	۱	۹۶۳۹۳۸۱	۵
۲	۱۱	۱۱۰۵۸۹	۲	۲۲۸۵۸۸۰۸	۱
۳	۱۰	۱۰۰۵۰۴	۵	۱۰۹۳۹۲۹۶	۳
۴	۱۰	۱۰۳۸۱۲	۳	۸۵۷۸۸۰۱	۲
۵	۹	۱۰۰۹۹۳	۴	۱۰۸۷۴۶۷۵	۴
جمع	۵۱	۵۲۹۳۷۴	-	۶۲۸۹۰۹۶۲	-

منبع: شهرداری اردبیل (۱۳۹۶)

متغیرهای پژوهشی

همپوشانی معیارهای حاصل از شاخص‌های وجه فکری عقیدتی، عملی و رفتاری، عینی، از دیدگاه قرآن، روایات و احادیث و دانشمندان اسلامی و تلفیق و ترکیب آنها با همدیگر منجر به شکل‌گیری شهر متعالی اسلامی یعنی شهر اصیل اسلامی خواهد شد که در جدول ذیل به ویژگی یکایک این معیارها اشاره شده است.

جدول ۳: معیارهای مستقل پژوهشی

شاخص	اصل	معیار
وجه فکری، عملی و عینی	اصل زامداری	سعادت‌مندی شهروندان، انتخاب زامدار از میان دانشمندان با تقوا، شرط زامداری علم به احکام و عدالت، اداره امور شهر با مشارکت مومنان و خردمندان و فرهیختگان، گفتگوی فراوان زامداران با دانشمندان و حکما موجب آبادانی و اصلاح شهر و برقراری نظم و قانون (ضرغام بروجنی، ۱۳۹۷: ۲۵۷) زامداری توسط خردمندان (عمران، آیه ۱۵۹) نتیجه فیلسوف بودن زامدار، تربیت شهروندان خردورز است (ایازی، ۱۳۸۷: ۱۰۹) تاکید اسلام بر رهبری حکیم فرزانه، تاکید اسلام بر دانش و آگاهی مدیران و شهروندان؛ تاکید اسلام بر مشارکت مومنان و خردمندان و نخبگان در امور شهری، تاکید اسلام بر تامین رفاه و آسایش شهروندان، تامین سلامت کالبد شهری از سوی زامدار و تامین روان سالم شهر از سوی زامدار (بلخاری، ۱۳۹۰: ۲۱۶)
	اصل برابری	بر پا داشتن حدود برکسان دور و نزدیک، حکم کردن طبق کتاب خدا، تقسیم عادلانه ثروت (ایازی، ۱۳۸۷: ۱۱۳) تساوی تمام آحاد مردم، مسئولیت مردم نسبت به همدیگر (کیخا، ۱۳۸۶: ۱۷۷) گشایش و آزادی در عدالت است (فلسفی، ۱۳۶۸: ۲۰) حق حیات انسان، اصلاح پل‌ها و راه‌های ارتباطی و تسهیل آمد و شد، حق انتخاب مسکن و تهیه آن برای مردم، حق آزادی عقیده برای همه ادیان و مذاهب و نژادها و زبان‌ها (قزائنی، ۱۳۹۳: ۱۲۳)
	اصل رفاه	تخصیص مالکیت ثروت‌های اصلی و منابع طبیعی به عموم مردم، توزیع ثروت‌ها به صورت عادلانه توسط مسئولان جامعه، مسئول بودن مسئولان در برابر محرومیت محرومان و اسراف مسرفان، جلوگیری از نابرابری‌ها، تاکید بر کم کردن فاصله بین فقر و غنی و توزیع عادلانه امکانات شهری، حکمروایی شهری (مروتی، ۱۳۹۳: ۱۶۳) تامین معیشت (کسی که معیشت او نا استوار است دین و آخرتش نیز تباه است) (سنایی، ۱۳۸۷: ۱۸۳) احداث و ساخت فضاهای عمومی (دارالشفاء، احداث نخلستان، حفر چاه برای سیراب کردن درختان و آشامیدنی، حمام و بازار (کاستللو، ۱۳۷۱: ۲۹)
	اصل نظم	صمیمیت و اتحاد در شهرهای اسلامی، طبق گفته بemat شهر به منزله خانه، خیابان‌ها و کوچه به منزله راهرو و خانه به منزله اتاق است و نوعی وحدت فکری و عقیدتی در آنها وجود دارد که منجر به یکپارچگی آنها گردیده است (دانش، ۱۳۸۹: ۲۴) عنصر رضایت شهروندان از عناصر اساسی نظم، وفاق و همبستگی اجتماعی است (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۵)
	اصل معنویت	اصل معنویت ارتباط دهنده ساکنان شهر با عالم ملکوت است؛ سیر از ظاهر پدیده‌ها به باطن آنها و خلق فضا در شهر اسلامی (ایازی، ۱۳۸۷: ۱۰۹)
	اصل سلامت شهروندان	راه‌های کسب شادی در اسلام: ایمان، رضایت، پرهیز از گناه، مبارزه با نگرانی، تبسم و خنده، مزاح و شوخی، بوی خوش، درخت و سبزه، خودآرایی، پوشیدن لباس روشن، حضور در مجالس شادی، ورزش، امید به زندگی، آرامش و مسکن فراغ، تزئین خانه، کار و تلاش، سیر و سفر، تفریح، تلاوت قرآن، تفکر در آفریده‌های خداوند، صدقه دادن، نگاه به سبزه‌ها و زیبایی، نور طبیعی، رضایت‌مندی از مقدرات الهی، عبادت از اسباب شادی است، استغفار راه شادی (مجلسی، ۱۳۹۶: ۹۵) پاک‌ی از عیب‌ها (جواهری، ۱۳۹۵: ۵۴) اندیشه کمال یافته مردم (علی‌آبادی، ۱۳۹۱: ۳۳) شادمانی روحیه، رضایت، امیدواری، شادی، خلوت و نشاط (خارستانی، ۱۳۹۳: ۱۱۴) رضایت‌مندی و سرزندگی (رستمی‌نصب، ۱۳۸۶: ۵۲) استفاده از رنگ زرد (بقره، آیه ۶۹)
	اصل تعلیم و تربیت	عبودیت هدف‌گذاری تعلیم و تربیت (الذاریات، آیه ۵۶) اسلام دین تعقل و اندیشه (رحیمی، ۱۳۸۴: ۹۳) حصول به اهداف متعالی با تربیت شهروندان (ربانی، ۱۳۸۷: ۱۷۳)
	خانه‌های حیاط دار	وجه عینی و تجلی کالبدی شهر اصیل اسلامی شامل متغیرهای فرعی متعددی است (نقی‌زاده، ۱۳۹۴: ۵۳۳) که عبارتند از: اصل توحید، عدالت، عبودیت و عبادت، معنویت‌گرایی، تقوا، ایمان، وحدت در کثرت (توازن، تعادل، هماهنگی، نظم، همکاری و تعاون) تناسب، اندازه، حد، حریم، زیبایی، شکر و ذکر و تسبیح؛ سلسله‌مراتب، هدایت‌گری، کرامت‌انسانی، تواضع، تفکر، عبرت‌گیری، میانه‌روی، ضرورت اصلاح، امر به معروف و نهی از منکر، عزت نفس، قناعت، عدم فساد، عدم اسراف، احسان، عدم پذیرش ولایت کفار و عدم تبعیت از الگوی بیگانه؛ اجتناب از غرور، عمران و آبادی زمین، همزیستی مسلمانان با طبیعت، امنیت
	اصل طبیعت گرایی	تفکر و مذاقه در طبیعت احساس تذکر و تفکر در خلقت را در مومن تقویت می‌کند (امین‌پور، ۱۳۹۶: ۴۳۶) استفاده از نور طبیعی، آب، مرتع و درختان، حفظ منابع طبیعی از سوی مسلمانان (احمدی‌دیسفانی، ۱۳۹۰: ۲۵) سکونت در نواحی خوش آب و هوا (عبدالستار، ۱۳۷۶: ۹۸) آب نما و درخت و سبزه در حیاط خانه موجب کامیابی است (امین‌پور، ۱۳۹۶: ۴۵۶)

منبع: پژوهشگران اسلامی

مدل تحلیلی پژوهشی

روش ویکور یکی از روش‌های حل مسئله چندمعیاره می‌باشد (Aghdaie et al, 2014:770) در مسائلی با معیارهای نامتناسب و ناسازگار به‌طوری که تصمیم‌گیرنده نیاز به راه‌حلی نزدیک به راه‌حل ایده‌آل (Opricovic & Tzeng, 2004: 447) دارد و تمام گزینه‌ها مطابق با معیارها مورد ارزیابی قرار گیرد، هم‌چنین در شرایطی که فرد تصمیم‌گیرنده قادر به شناسایی و بیان برتری‌های یک مسئله در زمان شروع و طراحی آن نیست، این روش می‌تواند به‌عنوان ابزار مؤثری برای تصمیم‌گیری مطرح شود این روش توسط تزنگ و آپریکویک در مواردی نظیر مهندسی زلزله و محیط‌زیست مورد استفاده قرار گرفته است اگر در یک مسئله تصمیم‌گیری چندمعیاره m معیار و n گزینه وجود داشته باشد به‌منظور انتخاب بهترین گزینه از این روش استفاده می‌شود و مراحل آن به شرح ذیل می‌باشد.

مرحله اول: تشکیل ماتریس تصمیم

با توجه به گزینه‌ها و ارزیابی همه گزینه‌ها برای معیارهای مختلف که در آن XII معرف نمره خام پیکسل i ام در معیار j ام است، ماتریس تصمیم به‌صورت زیر تشکیل می‌شود:

رابطه اول:

$$X_{ij} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

که در آن XII عملکرد گزینه i ($i=1,2,\dots,m$) در رابطه با معیار j ($j=1,2,\dots,n$) می‌باشد.

مرحله دوم: بی‌مقیاس کردن ماتریس تصمیم (استانداردسازی)

در این مرحله با استانداردسازی داده‌ها، دامنه مقادیر (XII) را که در واحدهای اندازه‌گیری متفاوت (همچون واحد اندازه‌گیری رتبه‌ای، درصدی و متریک) وجود دارند به یک دامنه استاندارد در حد استاندارد در حداصل بین ۰ و ۱ تبدیل و مقادیر استاندارد شده داده‌ها (VII) را به دست می‌آوریم. در چنین روندی ماتریس داده‌های استاندارد که قابل مقایسه و قابل ترکیب باهم هستند به دست می‌آید، یا به عبارتی در این مرحله سعی می‌شود معیارها با ابعاد مختلف به معیارهای بی‌بعد تبدیل شوند و ماتریس V به‌صورت زیر تعریف می‌شود:

رابطه دوم:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \dots & v_{1n} \\ v_{21} & v_{22} & \dots & v_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ v_{m1} & v_{m2} & \dots & v_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله سوم: تعیین بردار وزن معیارها

در این مرحله وزن‌ها (WJ) اختصاص یافته به هر صفت را تعیین می‌کنیم؛ مجموع وزن‌ها باید به‌گونه‌ای باشد که $0 \leq w_j \leq 1$ و $\sum_j w_j = 1$ به دست آید، در ادامه با توجه به ضریب اهمیت معیارهای مختلف در تصمیم‌گیری، برداری به‌صورت زیر تعریف می‌شود:

$$W = \{w_1, w_2, \dots, w_n\}$$

رابطه سوم:

مرحله چهارم: تعیین بهترین (ایدآل مثبت) و بدترین (ایدآل منفی) مقدار از میان مقادیر موجود برای هر معیار:

بهترین (f_j^*) مقدار برای معیارهای مثبت و منفی به ترتیب از روابط زیر محاسبه می‌شوند:

$$f_i^* = \min_i f_{ij}$$

رابطه چهارم:

$$f_i^* = \max_i f_{ij}$$

بدترین (f) مقدار معیارهای مثبت و منفی به ترتیب از روابط زیر محاسبه می‌شوند:

$$f_i^- = \min_i f_{ij}$$

رابطه پنجم:

$$f_i^{*-} = \max_i f_{ij}$$

در این روابط (f_j^*) بهترین مقدار معیار j از بین تمام گزینه‌ها و (f_j^-) بدترین مقدار معیار j از بین تمام گزینه‌ها می‌باشد. اگر تمامی (f_j^*) را به هم پیوند بزنیم یک ترکیب بهینه با بیشترین امتیاز خواهد داد (نقطه ایدئال) و در مورد (f_j^-) نیز بدترین امتیاز (نقطه ایده آل منفی) خواهد بود.

مرحله پنجم: محاسبه مقدار ایده آل یا سودمندی (s) و مقدار ضد ایده آل یا تأسف (R) که با توجه به روابط زیر محاسبه می‌شوند: رابطه ششم:

$$s_i = \sum_{j=1}^n w_j \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-}$$

$$R_i = \max \left\{ w_j \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \right\}$$

که WJ مقدار وزن موردنظر برای معیار j می‌باشد، (S_i) بیانگر فاصله نسبی گزینه i ام از راه حل ایده آل مثبت (بهترین ترکیب) و (R_i) بیانگر حداکثر ناراحتی گزینه i ام از دوری از راه حل ایده آل مثبت می‌باشد. در روش برنامه‌ریزی توافقی اگر پارامتر P مساوی یک باشد، همان مقدار به دست می‌آید:

$$i(A_i) = \sum_{j=1}^n w_j \frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-} = s_i$$

رابطه هفتم:

در روش برنامه‌ریزی توافقی اگر پارامتر p مساوی ∞ باشد همان مقدار به دست می‌آید:

$$i(A_i) = \max \left[w_j \left(\frac{f_j^* - f_{ij}}{f_j^* - f_j^-} \right) \right] = R_i$$

رابطه هشتم:

مرحله ششم: محاسبه شاخص VIKOR (مقدار Q) است: مقدار Q با توجه به رابطه زیر محاسبه می‌شود:

رابطه نهم:

$$Q_I = v \left[\frac{s_i - s^-}{s^* - s^-} \right] + (1 + v) \left[\frac{R_i - R^-}{R^* - R^-} \right]$$

$$R^* = \max R_i \quad R^- = \min R_i \quad S^* = \max S_i \quad S^- = \min S_i$$

در این روابط بیان‌کننده نرخ فاصله از ایده آل و بیان‌کننده نرخ فاصله از حد ایده آل است و پارامتر با توجه به میزان توافق تصمیم‌گیرنده انتخاب می‌شود که در توافق بالا، مقدار آن بیش از ۰/۵، در صورت توافق با اکثریت آراء مقدار آن مساوی با ۰/۵ و در صورت توافق پایین، مقدار آن کمتر از ۰/۵ خواهد بود. مقدار Q تابعی از (V) بوده که خود این مقدار به ترتیب مقادیر از حل ایده آل به ازای $P = 1$ و $P = \infty$ در برنامه‌ریزی توافقی می‌باشد.

مرحله هفتم: مرتب کردن گزینه‌ها بر اساس مقادیر R, S, Q

این مرحله با توجه به مقادیر R, S, Q گزینه‌ها در سه گروه از کوچک‌تر به بزرگ‌تر مرتب می‌شوند. در نهایت گزینه‌ای به عنوان گزینه برتر انتخاب می‌شود که در گروه Q به عنوان گزینه برتر شناخته شود (یزدانی، ۱۳۹۴: ۹۴).

یافته‌های تحقیق

در این پژوهش وضعیت مناطق پنج‌گانه شهر اردبیل براساس سه وجه فکری و عقیدتی؛ عملی و رفتاری؛ عینی در قالب ۲۱ معیار مورد سنجش قرار گرفت در این راستا از شهروندان مناطق پنج‌گانه شهر اردبیل خواسته شد تا نظر خود را درباره معیارهای وجه فکری و عقیدتی؛ وجه عملی و رفتاری؛ وجه عینی از طریق پرسشنامه طراحی شده با طیف لیکرت ۵ گزینه‌ای با پاسخ‌های خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴) و خیلی زیاد (۵) بیان کنند (جدول ۴) و سپس از طریق مدل ویکور در چارچوب نرم افزار ایکسل به تحلیل هر یک از پاسخنامه‌ها پرداخته شد.

جدول ۴: وضعیت شاخص‌ها (ماتریس تصمیم‌گیری / داده‌های خام) در مناطق شهری اردبیل

شاخص‌ها و مناطق شهری	زامداری	برابری حقوق شهروندی	تعلیم و تربیت	رفاه	نظم	طبیعت گرایی	معنویت	سلامتی روحی	خانه حیاط دار یک طبقه
یک	۳/۴۶	۳/۵۸	۴/۱۳	۳/۴۳	۴/۰۱	۴/۳۵	۴/۳۲	۴/۲	۳/۰۲
دو	۳/۳۸	۳/۳۲	۳/۸۱	۲/۵۳	۳/۶۵	۴/۱۶	۳/۸۵	۳/۹	۲/۸۱
سه	۲/۸۸	۲/۶۳	۴/۲۳	۲/۴۵	۳/۹	۴/۰۴	۳/۸	۴/۱۹	۲/۱۵
چهار	۲/۰۹	۲/۴۶	۳/۰۱	۲/۰۲	۲/۹۲	۳/۶۴	۴/۰۱	۳/۳۴	۲/۱۲
پنج	۲/۳۸	۲/۷	۳/۱۰	۱/۸۵	۲/۱۳	۳/۱۲	۴/۲۵	۳/۸۹	۲/۱۹

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

این مدل از جمله الگوهای تصمیم‌گیری چندمعیاره است که در دو دهه اخیر از استقبال بالایی برخوردار بوده است این راهکارها و الگوها، کاربرد بسیار گسترده‌ای در تصمیم‌گیری‌های پیچیده (هنگامی که معیارهای متعدد و گاه متضاد وجود دارند) پیدا نموده‌اند قدرت بسیار بالای این راهکارها در کاهش پیچیدگی تصمیم‌گیری، استفاده هم‌زمان از معیارهای کیفی و کمی و اعطای چارچوب ساختارمند به مسائل تصمیم‌گیری و نهایتاً کاربرد آسان آنها باعث شده است تا به عنوان ابزار، دست تصمیم‌گیران خطه‌های مختلف مورد استفاده قرار گیرد این مدل شامل مراحل است که در ادامه کار ارائه شده‌اند.

مرحله اول: پس از جمع‌آوری داده‌ها از راه ابزار گردآوری داده‌ها (پرسشنامه)، ماتریس داده‌های خام هر یک از ابعاد در محدوده مورد مطالعه تعریف می‌شود (جدول ۴) ماتریس تصمیم‌گیری متشکل از گزینه‌ها (سطرها) و ابعاد (ستونها) است که در این تحقیق گزینه‌ها، مناطق شهری هستند یافته‌ها نشان داد که، وضعیت شاخص زامداری در منطقه ۱ و ۲، شاخص معنویت در منطقه ۱ و سلامت در منطقه ۳، نسبت به سایر مناطق، بهتر می‌باشد.

مرحله دوم: پس از تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری، نرمال‌سازی این ماتریس از راه فرمول (رابطه ۱) انجام می‌شود، که نتایج آن در جدول شماره ۵ آمده است یک نکته مهم در شاخص‌های تصمیم‌گیری، وجود شاخص‌ها با مقیاس اندازی گیری متفاوت است که به منظور تطبیق مقیاس‌های گوناگون اندازه‌گیری از بی‌مقیاس‌سازی استفاده شده است با توجه به اینکه در این تحقیق شاخص منفی وجود ندارد، برای همین از این رابطه استفاده شده است برای مثال برای شاخص زامداری که بعدی با جهت مثبت است از رابطه شماره ۱ استفاده گردیده است این گونه که هر کدام از داده‌های خام بر جذر مجموع داده‌های به توان دو شده، تقسیم می‌شود (فرایند محاسبه جذر مجموع داده‌های خام، به این شکل است که ابتدا هر کدام از داده‌های خام به خودش ضرب شده (هر داده به توان دو شده) و بعد از داده‌های به توان دو شده در هر ستون یا بعد جمع گرفته می‌شود و در نهایت از مجموع داده‌های خام به توان دو شده، جذر گرفته می‌شود.

$$rij = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum x_{ij}^2}} \quad \text{رابطه اول}$$

جدول ۵: ماتریس نرمال شده

شاخص ها و مناطق شهری	زامداری	برابری حقوق شهروندی	تعلیم و تربیت	رفاه	نظم	طبیعت گرایی	معنویت	سلامت روحی	خانه حیات دار یک طبقه
یک	۰/۹۲	۰/۹۳	۰/۹۶	۰/۹۸	۰/۹۸	۰/۹۹	۰/۹۶	۰/۹۵	۰/۸۱
دو	۰/۸۹	۰/۸۶	۰/۸۹	۰/۷۲	۰/۸۹	۰/۹۵	۰/۸۵	۰/۸۸	۰/۷۵
سه	۰/۷۶	۰/۶۸	۰/۹۸	۰/۷۰	۰/۹۵	۰/۹۲	۰/۸۴	۰/۹۵	۰/۵۷
چهار	۰/۵۵	۰/۶۴	۰/۷۰	۰/۵۷	۰/۷۱	۰/۸۲	۰/۸۹	۰/۷۵	۰/۵۶
پنج	۰/۶۳	۰/۷۰	۰/۷۲	۰/۵۲	۰/۵۲	۰/۷۱	۰/۹۵	۰/۸۸	۰/۵۸

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مرحله سوم: پس برای بیان اهمیت نسبی شاخص ها لازم است که وزن نسبی آنها تعیین شود؛ در این راستا روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، برای تعیین وزن شاخص ها به کار گرفته شده است به منظور وزن دهی به شاخص ها پیشنهادی از نظرات کارشناسان مرتبط با حوزه تخصصی بهره گیری گردید (جدول ۶).

جدول ۶: وزن هریک از شاخص ها

شاخص	زامداری	برابری حقوق شهروندان	تعلیم و تربیت	رفاه	نظم	طبیعت گرایی	معنویت	سلامتی روحی	خانه حیات دار یک طبقه
وزن	۰/۰۵۷	۰/۰۳۸	۰/۰۶۵	۰/۰۴۱	۰/۰۴۵	۰/۰۴۳	۰/۰۵۳	۰/۰۴۷	۰/۰۳۵

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

در همین راستا ابعاد وزن دهی شده جدول شماره ۶ نشان می دهد که از دیدگاه خبرگان، شاخص تعلیم ۰/۶۵ درصد با ارزش ترین شاخص و شاخص خانه های حیات دار یک طبقه با ۰/۳۵ درصد ضعیف ترین شاخص شناخته شده است. مرحله چهارم: در این مرحله پس از اینکه ماتریس وضع موجود بر اساس فرمول نرمالیزه شده، ماتریس نرمالیزه شده در وزن هر یک از ابعاد که از راه AHP به دست آمد، ضرب می شود تا ماتریس نرمال شده وزنی بدست آید، که خروجی حاصل مدل در جدول شماره ۷ ارائه شده است.

جدول ۷: ماتریس نرمال شده وزنی

شاخص ها و مناطق شهری	زامداری	برابری حقوق شهروندی	تعلیم و تربیت	رفاه	نظم	طبیعت گرایی	معنویت	سلامتی روحی	خانه حیات دار یک طبقه
یک	۰/۰۵۲	۰/۰۳۵	۰/۰۶۲	۰/۰۴۰	۰/۰۴۴	۰/۰۴۲	۰/۰۵۰	۰/۰۴۴	۰/۰۲۸
دو	۰/۰۵۰	۰/۰۳۲	۰/۰۵۷	۰/۰۲۹	۰/۰۴۰	۰/۰۴۰	۰/۰۴۵	۰/۰۴۱	۰/۰۲۶
سه	۰/۰۴۳	۰/۰۲۵	۰/۰۶۳	۰/۰۲۸	۰/۰۴۲	۰/۰۳۹	۰/۰۴۴	۰/۰۴۴	۰/۰۱۹
چهار	۰/۰۳۱	۰/۰۲۴	۰/۰۴۵	۰/۰۲۳	۰/۰۳۵	۰/۰۳۵	۰/۰۴۷	۰/۰۳۵	۰/۰۱۹
پنج	۰/۰۳۵	۰/۰۲۶	۰/۰۴۶	۰/۰۲۱	۰/۰۲۳	۰/۰۳۰	۰/۰۵۰	۰/۰۴۱	۰/۰۲۰

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مرحله پنجم: در این مرحله بالاترین ارزش f_i^+ و پایین ترین ارزش f_i^- توابع از ماتریس نرمال شده وزنی (جدول مرحله قبل) استخراج می شود. برای مثال در شاخص زامداری بالاترین ارزش برابر با ۰/۰۵۲ متعلق به منطقه یک و کمترین ارزش برابر با ۰/۰۳۱ مربوط به منطقه چهار می باشد (جدول ۸)

$$\text{رابطه دوم} = f_i^* = \max f_{ij} ; f_i^- = \max f_{ij}$$

جدول ۸: بالاترین و پایین ترین ارزش شاخص ها

ارزش ابعاد	زامداری	برابری حقوق شهروندان	تعلیم و تربیت	رفاه	نظم	طبیعت گرایی	معنویت	سلامتی روحی	خانه حیاط دار یک طبقه
$(\max)f_i^+$	۰/۰۵۲	۰/۰۳۵	۰/۰۶۳	۰/۰۴۰	۰/۰۴۴	۰/۰۴۲	۰/۰۵۰	۰/۰۴۴	۰/۰۲۸
$(\min)f_i^-$	۰/۰۳۱	۰/۰۳۴	۰/۰۴۵	۰/۰۲۱	۰/۰۲۳	۰/۰۳۰	۰/۰۴۴	۰/۰۳۵	۰/۰۲۱
$f^+ - f^-$	۰/۰۲۱	۰/۰۱۱	۰/۰۱۸	۰/۰۱۹	۰/۰۲۱	۰/۰۱۲	۰/۰۰۶	۰/۰۰۹	۰/۰۱۹

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مرحله ششم: در این مرحله فاصله هر گزینه از راه حل ایده آل مثبت محاسبه شده و سپس تجميع آنها بر اساس فرمول های زیر محاسبه می شود. به عبارت دیگر در این مرحله پس از محاسبه ماتریس نرمالیزه شده و ماتریس وزن دار و استخراج بالاترین و پایین ترین ارزش برای هر شاخص، به منظور محاسبه ارزش ویکور که بر اساس آن به رتبه بندی مناطق شهری پرداخته می شود، ارزش SJ (شاخص مطلوبیت) و RJ (شاخص ناراضایتی) محاسبه می گردد (جدول ۹).

$$\text{رابطه سوم} = S_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-} \quad \text{رابطه چهارم} = R_j = \max \left[w_i \cdot \frac{f_i^* - f_{ij}}{f_i^* - f_i^-} \right]$$

جدول ۹: ضرب اوزان شاخص ها در ماتریس تصمیم گیری و محاسبه R_j و S_j

شاخص ها و مناطق شهری	زامداری	برابری حقوق شهروندان	تعلیم و تربیت	رفاه	نظم	طبیعت گرایی	معنویت	سلامتی روحی	خانه حیاط دار یک طبقه	S_j شاخص مطلوب	R_j شاخص ناراضایتی
یک	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۵۵	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۵۵	۰/۰۵۵
دو	۰/۰۰۵	۰/۰۱۰	۰/۰۲۱	۰/۰۲۳	۰/۰۰۸	۰/۰۰۷	۰/۰۴۴	۰/۰۱۵	۰/۰۰۸	۰/۱۴۱	۰/۰۴۴
سه	۰/۰۲۴	۰/۰۳۴	۰/۰۰۰	۰/۰۲۵	۰/۰۰۴	۰/۰۱۰	۰/۰۵۳	۰/۰۰۰	۰/۰۰۷	۰/۱۸۵	۰/۰۵۳
چهار	۰/۰۵۷	۰/۰۳۸	۰/۰۶۵	۰/۰۳۶	۰/۰۱۹	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۰/۰۴۷	۰/۰۰۷	۰/۳۴۸	۰/۰۶۵
پنج	۰/۰۴۶	۰/۰۳۱	۰/۰۶۱	۰/۰۴۱	۰/۰۴۵	۰/۰۴۳	۰/۰۰۰	۰/۰۱۵	۰/۰۳۱	۰/۳۱۳	۰/۰۶۱

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

مرحله هفتم: در این مرحله شاخص ویکور که همان امتیاز نهایی هر گزینه است محاسبه می شود، مقدار Q بیانگر رتبه نهایی هر منطقه از مجموع ۹ شاخص مورد مطالعه است این مقدار بین عدد صفر تا یک تعیین می گردد، هرچه به عدد صفر نزدیکتر باشد نشان دهنده مطلوبیت هر چه به عدد یک نزدیکتر نشانگر ضعف است (جدول ۱۰).

$$\text{رابطه پنجم} = Q_j = V(S_j - S^+)/(S^- - S^+) + (1 - V)(R_j - R^+)/(R^- - R^+)$$

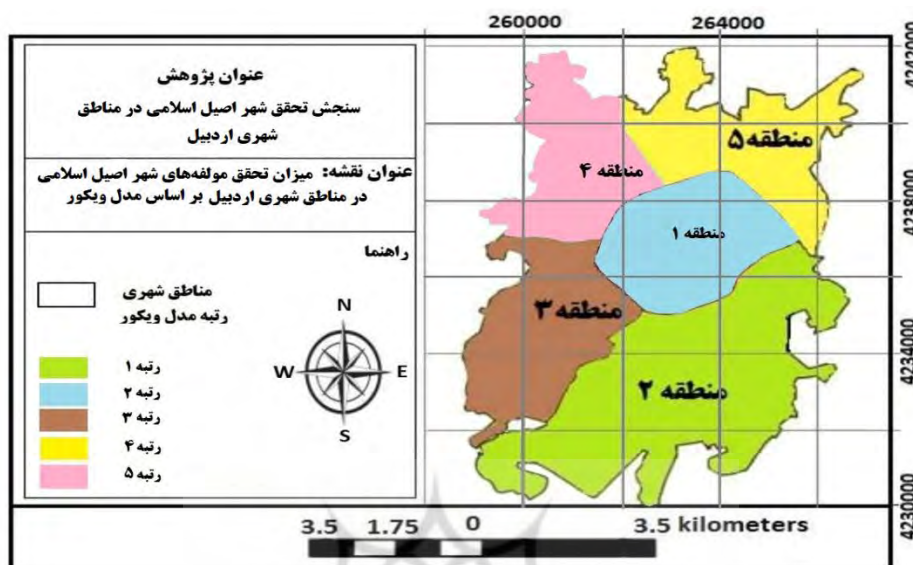
جدول ۱۰: محاسبه مقدار Q و رتبه بندی نهایی

مناطق شهری	منطقه یک	منطقه دو	منطقه سه	منطقه چهار	منطقه پنج
مقدار Q	۰/۲۶۲	۰/۱۴۶	۰/۴۳۵	۱/۰۰۰	۰/۸۴۴
رتبه	۲	۱	۳	۵	۴

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

بر اساس تحلیل حاصل از مدل ویکور، در میزان نزدیکی و انطباق پذیری شهرداری از مولفه های دخیل در ظهور و تحقق شهر اصیل اسلامی رقم (Q/۵۳۷) بدست آمد که جایگاه تقریباً متوسط را برای شهر اردبیل نشان داد بدین ترتیب رتبه بندی مناطق شهری اردبیل بر اساس متغیرهای همپوشانی شاخص وجه فکری و عقیدتی؛ اخلاقی و عملی و رفتاری؛ عینی با توجه به ارزش Q

نشان می‌دهد که به ترتیب مناطق، منطقه دو، منطقه یک، منطقه سه، منطقه پنج و منطقه چهار، از لحاظ میزان نزدیکی به مولفه‌ها و عناصر سازنده شهر اصیل اسلامی در رتبه‌های یک، دو، سه، چهار، پنج قرار دارند. به گونه‌ای که منطقه دو با رتبه ۱ در بهترین وضعیت و منطقه چهار با رتبه ۵ در بدترین وضعیت قرار داشت. نقشه (شکل ۲) بیانگر وضعیت موجود مناطق شهری بوده و به تفکیک مناطق شهری به تشریح هر کدام از مناطق شهری پرداخته شد:

شکل ۲: سنجش مناطق شهری اردبیل در انطباق پذیری از مولفه‌های شهر اصیل اسلامی

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

الف) منطقه دو شهر اردبیل

با توجه به مدل ویکور منطقه دو شهری اردبیل با رقم $Q + 0/146$ انطباق پذیری بیشتری را با مولفه‌های شهر اصیل اسلامی داشت و با محقق نمودن بخش عمده‌ای از معیارهای مورد سنجش شهر اصیل اسلامی رتبه اول را کسب نموده است. به عبارت دیگر این منطقه در متغیرهای زمامداری، برابری حقوق شهروندان، رفاه، طبیعت گرایی عملکرد مطلوب داشته است و صرفاً در پاره‌ای از متغیرها حاوی کاستی و نقاط ضعیف می‌باشد از آن جمله متغیر سلامت شهروندان، خانه‌های حیاطدار، تعلیم و تربیت شهروندان، معنویت گرایی، نظم، عملکرد ضعیف‌تری داشته است.

ب) منطقه یک شهری

این منطقه بخش قدیمی و تاریخی شهر اردبیل می‌باشد بسیاری از بناهای تاریخی و سنتی به ویژه از دوره صفویه در این مکان قرار دارند و به نوعی سیمای این منطقه را به لحاظ مولفه‌های اسلامی متجلی نموده است. تحلیل مدل ویکور حاکی از رتبه دوم این منطقه با مقادیر $Q + 0/262$ به لحاظ همپوشانی معیارهای وجه فکری و عقیدتی؛ عملی و رفتاری و عینی محلات منطقه یک با شاخص‌های شهر اصیل اسلامی است.

ج) منطقه سه شهر اردبیل:

این منطقه سومین رتبه به لحاظ نزدیکی به مولفه‌های شهر اصیل اسلامی را با $Q + 0/435$ به خود اختصاص داده است طبق معیارهای تحلیلی این منطقه بر حسب رتبه خود توانسته است تعداد ۵ معیار از مولفه شهر اصیل اسلامی از آن جمله: زمامداری، رفاه، سلامت شهروندان، تعلیم و تربیت، طبیعت گرایی، را محقق سازد. اما در تعداد ۴ معیار از مولفه شهر اصیل اسلامی به شدت دارای کاستی‌هایی است که میزان انطباق پذیری آن را با مشکل مواجه ساخته است این معیارها عبارتند از: برابری حقوق شهروندان، نظم، معنویت و خانه‌های حیاطدار.

د) منطقه چهار شهر اردبیل

پنجمین رتبه را به لحاظ نزدیکی و انطباق پذیری از مولفه‌های شهر اصیل اسلامی، شهروندان منطقه چهار یار با رقم $Q1/000$ بخود اختصاص داد. بخش اعظمی از این منطقه از بافت روستایی و حاشیه‌نشین تلقی می‌شود و طی دهه‌های اخیر به شهر متصل شده‌اند (سلمان آباد، میراشرف، گلمغان). سایر بخش‌های این منطقه در قالب شهرک احداث شده‌اند و عمده جمعیت این منطقه مهاجر تلقی شده و از شهرها و روستاهای اطراف اردبیل به این منطقه مهاجرت نموده‌اند. طبق تحلیل مدل ویکور این منطقه در مجموع به لحاظ متغیرهای زمامداری، معنویت، خانه‌های حیاطدار، درست عمل نموده است و اما حاوی کاستی‌هایی در برآورده ساختن دیگر متغیرهای شهر اصیل اسلامی است از آن جمله: برابری حقوق شهروندان، رفاه، نظم، سلامت شهروندان، تعلیم و تربیت و طبیعت گرایی.

ه) منطقه پنج شهر اردبیل

رتبه چهارم به لحاظ میزان تحقق مولفه‌ها و عناصر شهر اصیل اسلامی را منطقه پنج با کسب رقم $Q0/844$ به خود اختصاص داده است. به عبارت دیگر طبق تحلیل مدل ویکور معیارهای شهر اصیل اسلامی نظیر: زمامداری، خانه‌های حیاطدار با رتبه کسب شده این منطقه مطابقت داشته و اما در تحقق تعداد معیار دیگر بسیار ضعیف عمل نموده است که عبارتند از: اصل رفاه، برابری حقوق شهروندان، نظم، معنویت، سلامت شهروندان، تعلیم و تربیت و طبیعت گرایی.

نتیجه‌گیری

شهر اردبیل از جمله شهرهایی است که به لحاظ قدمت تاریخی آن به خصوص در دوره صفویان بسیاری از عناصر و مولفه‌های فیزیکی و محتوایی را در خود رشد داده است و اما طی دهه‌های اخیر همانند برخی دیگر از شهرها تحت تاثیر نفوذ مولفه‌های شهرهای غربی و بیگانه، تحقق مولفه‌های شهر اصیل اسلامی دچار مشکل و آشفتگی شده است که در این پژوهش به سنجش میزان انطباق پذیری مولفه‌های ساخت مناطق شهری اردبیل به ویژه به لحاظ محتوایی با مولفه‌های شهر اصیل اسلامی پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که تحقق و اجرای مولفه‌ها و عناصر شهر اصیل اسلامی در همه مناطق شهری اردبیل ملموس بود. شهروندان هر یک از مناطق شهری اردبیل بر حسب میزان توانمندی و برخورداری خود از اصول و مبانی نظری شهر اصیل اسلامی توانسته‌اند از میان تعداد ۹ معیار عمده شهر اصیل اسلامی گویه‌های هر یک از معیارهای را با درجات کم و زیاد رشد و محقق سازند علاوه بر آن قدر مسلم این که هر کدام از مناطق شهری بر حسب موقعیت مکانی، ویژگی و شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، جمعیتی، در رابطه با پذیرش مولفه‌های شهر اصیل اسلامی به شکل‌های گوناگون عمل نموده‌اند. در جمع بندی نهایی شهر اردبیل با تحقق کامل تعداد ۵ معیار و تحقق نسبی تعداد ۳ معیار و عدم تحقق تعداد ۱ معیار؛ توانست در میزان تحقق مولفه‌های شهر اصیل اسلامی رقم $Q0/537$ را کسب نماید این وضعیت نشان دهنده آن است که شهر اردبیل در سنجش میزان تحقق مولفه‌های شهر اصیل اسلامی جایگاهی در حد متوسط را کسب نمود. در جدول شماره ۱۱ به جزئیات این مولفه‌ها اشاره شده است.

جدول ۱۱: وضعیت شهر اردبیل در انطباق پذیری از مولفه‌های شهر اصیل اسلامی

شهر	معیارهای کاملاً انطباق یافته	معیارهای انطباق نیافته	معیارهای نسبتاً انطباق یافته
مجموع مناطق شهری	(۵ معیار) زمامداری، برابری حقوق شهروندان، معنویت، طبیعت گرایی، رفاه	(۳ معیار) تعلیم و تربیت، خانه‌های حیاط دار یک طبقه، نظم	(۱ معیار) سلامت روحی و روانی شهروندان

منبع: نگارندگان، ۱۴۰۱

پیشنهادها

به نظر می‌رسد حاکمان شهر اردبیل در خصوص سنجش مولفه‌های شهر اصیل اسلامی از بعد محتوایی به این سبک رو به رو نبوده‌اند. رتبه حاصل شده برای شهر اردبیل که در حد متوسط قرار دارد، ممکن است برای مدیران شهری تا حدودی خوشایند و

غیر منتظره باشد اما واقعیت این است که از بعد معنوی و محتوایی بایستی برنامه‌های آمایش محتوایی شهری به سمت و سوی معیارهای شهر اصیل اسلامی سوق و هدایت یابد تا شاهد دوگانگی فکری و کالبدی در ساختار شهراسلامی نباشیم مخصوصاً که از میان معیارهای انطباق نیافته می‌توان به خانه‌های حیاطدار یک طبقه اشاره نمود. با توجه به وضعیت کنونی شهرسازی و معماری و افزایش جمعیت پیشنهاد می‌شود شورای عالی معماری و شهرسازی توجه جدی را نسبت به برپایی خانه‌های یک طبقه و مساحت حیاط خانه‌ها معطوف نماید. همچنین به منظور تامین فلسفه وجودی حیاط خانه‌های شهراسلامی؛ در ضوابط مربوط به معماری و شهرسازی تمهیداتی اتخاذ نماید تا بالکن همه واحدهای مسکونی آپارتمانی برای پیاده‌سازی فلسفه وجودی حیاط (تماشای آسمان در شب و قرائت سوره آل عمران؛ تفکر در خلقت؛ چرا که لازمه ورود به اسلام تفکر است) از عرض و طول مناسب برخوردار باشند. کاستی و ضعف دیگر شهر اردبیل مربوط به تعلیم و تربیت می‌باشد در این رابطه مسئولیت سنگین متوجه حاکمان شهری است و انتظار می‌رود در خصوص احداث تاسیسات مجلل شهری نظیر: فرهنگسرا، نگارخانه، موزه‌ها، کتابخانه، در مقیاس مناطق شهری اقدام لازم بعمل آورده و در حل مشکلات مردم ارتباط مستمر و نزدیک با مردم داشته باشند. کاستی بعدی مربوط به نظم و انسجام شهری است که در این رابطه با توجه به رها شدگی محلات شهری، کاهش ارتباطات مردم و دوری و بیگانگی آنها از همدیگر، پیشنهاد می‌شود با توجه به اقتضای زمانی دولت و مدیران شهری در راستای نظم و انسجام شهری نسبت به احداث سازمان‌های محله بنیاد یا سازمان دیدبان محله اقدام نماید. علاوه بر آن به منظور وحدت و همدلی مردم که هر دو شیرازه زندگی اجتماعی است، در جهت احداث مراکز تجمع مردم و مکان‌های گردهمایی، بیش از پیش همت نشان داده و تلاش نمایند تا با هر بهانه ممکن مردم با هم ارتباط داشته باشند چنین امری را می‌توان از طریق ایجاد پیاده‌راه در مقیاس مناطق شهری، ایجاد مکان‌های جاذب جمعیت، برگزاری مراسمات متعدد ملی و مذهبی در مساجد و میادین و امثال آن اجرا نمود.

پیشنهاد و راهکار برای منطقه یک:

منطقه یک شهری هسته تاریخی و کهن شهر اردبیل بوده و مملو از بناهای تاریخی است که در اطراف تعداد ۱۲۱۸ کوچه و معبر بن‌بست سواره و پیاده تنیده شده است امروزه جابجایی نسل‌ها و تغییر نگرش و توسعه فناوری منجر به نوعی تضاد در عملکرد و کالبد این منطقه شده است و علیرغم مساحت پایین این منطقه بیشترین جمعیت نسبت به دیگر مناطق در آن ساکن هستند این امر سبب شده تا ساکنین این منطقه از تنگی کوچه‌ها و معابر و بن‌بست بودن اغلب آنها، فقدان فضاهای باز و وسیع، فقدان و ضعیف بودن فضاهای فرهنگی، ورزشی نسبت به جمعیت و ضعف پارک و مراکز تفریحی، اظهار نارضایتی دارند در این راستا پیشنهاد می‌شود مدیران شهری عملکرد این منطقه را مطابق با ماتریس سازگاری، مطلوبیت، وابستگی، ظرفیت تعریف نمایند که در این حالت بهترین عملکرد می‌تواند گردشگری و تفریحی باشد پس ایجاد پیاده راه در سطح وسیع حتی در سطح منطقه یک، پیشنهاد می‌شود. دومین پیشنهاد انتقال عمده فروشی‌ها و انتقال تجمع خدمات بهداشتی و درمانی از این منطقه به مناطق مستعد دیگر است، پیشنهاد سوم هرچند که می‌تواند پرهزینه باشد اما ارزش آن را دارد تا شهر اردبیل تا صدها سال آتی پذیرای گردشگران از نقاط مختلف دنیا باشد و آن معاوضه بناهای تاریخی توسط شهرداری و میراث فرهنگی و دیگر نهادهای ذی ربط، جهت حفاظت و نگهداری از آن‌ها است. پیشنهاد چهارم مربوط به ایجاد شهرداری ویژه در این منطقه با مقررات و ضوابط خاص می‌باشد.

پیشنهاد و راهکار برای منطقه دو:

بخش‌هایی از این منطقه از جمله نیا دارای بافت روستایی است که طی دهه‌های اخیر به شهر متصل شده است بخش‌هایی دیگر از آن نظیر شهرک کوثر و شهرک نادری جدیدالتاسیس می‌باشند. این منطقه در ارتباط با تحقق مولفه‌های شهر اصیل اسلامی حاوی کاستی‌هایی است که پیشنهادات ذیل مطرح می‌گردد: مدیران این منطقه علاوه بر تلاش برای افزایش سطح آگاهی و مطالعه شهروندان از طریق احداث مراکز متعدد فرهنگی بایستی موجبات پابندی مردم به احکام اسلامی (از طریق برپایی مراسمات متعدد دینی و مذهبی و نمادهای عینی شهری) نظیر حفظ حرمت مومن و دیگر ارزش‌های معنوی فراهم ساخته و زمینه را برای جامعه‌پذیری و افزایش خضوع و فروتنی و تجلی اثرات آن در وجه عینی و کالبدی، بیش از پیش در این منطقه فراهم نمایند. از سوی

دیگر افزایش احساس تعلق مکانی و ایجاد زمینه‌های وحدت و یکپارچگی، افزایش معاشرت بین مردم منطقه جزء ضروریات اساسی است که طراحان شهری و شهرسازان در برنامه‌های اجرایی خود بایستی ضمن در نظر گرفتن این موضوعات نسبت به اجرا سازی آنها از طریق شیوه‌های طراحی شهری اقدام نمایند. علاوه بر آن برای ایجاد سرزندگی و سلامت روحی و روانی شهروندان این منطقه بایستی نسبت به طراحی و زیباسازی کالبدی و مبلمان شهری از طریق رنگ‌های شاد و خانه‌های وسیع باعث زدودن غم و غصه از مردم شد چرا که مسلمانان بایستی شادترین مردمان باشند در همین رابطه مدیران منطقه و شهر بایستی ضمن سازش دادن روابط مردم و مشورت مداوم با مردم و نخبگان منطقه نسبت به توزیع عادلانه امکانات شهری در قیاس با دیگر مناطق شهری دقت نظر لازم را داشته باشند.

پیشنهاد برای منطقه سه:

این منطقه شامل شهرک‌های آزادی، رضوان، حافظ، کارشناسان فاز یک و دو، شهرک ساحلی و مولاباشی است و به غیر از مولاباشی که در قالب بافت روستایی طی دهه‌های اخیر به شهر متصل شده است بقیه محلات تقریباً از سال ۱۳۷۰ تاکنون در قالب شهرک احداث شده‌اند پیشنهادات و راهکارهای مد نظر برای این منطقه عبارتند از: شهروندان و مدیران منطقه سه شهری بایستی در برنامه‌های ساخت شهری و خدمات شهری نگاه یکپارچه داشته و آن را با عوامل گوناگون طبیعی، فرهنگی و اجتماعی ارتباط دهند تا با ایجاد تعامل اجتماعی پایدار و فلسفه معنوی و اخلاقی، زندگی سعادتمند در این منطقه محقق شود. رفتار مسالمت آمیز شهروندان منطقه سه در کنار هم و با دیگر مناطق موجبات تقویت شیرازه زندگی اجتماعی و در نتیجه مطالبات منطقه شهری را تقویت نمود و از سوی دیگر باعث کاهش ضرر و زیان و آسیب به همدیگر خواهد شد علاوه بر آن انتظار داریم تا مدیران شهری در سازش امور مردم این منطقه و تعامل با آنان بیشتری تعامل را با شهروندان این منطقه داشته باشند. همچنین با توجه به نیاز ساکنین در شهر اسلامی برای تامین آرامش روحی و روانی در محل سکونت، افزایش تعداد معابر بن بست سواره‌رو، یا احداث محلات به سبک واحدهای همسایگی مرسوم در غرب البته با بومی سازی ایرانی اسلامی می‌تواند تامین کننده فلسفه معابر بن بست در شهر اسلامی باشد.

پیشنهاد برای منطقه چهار:

این منطقه علیرغم این که به لحاظ تاریخی نسبت به بسیاری از شهرک‌های جدیدالتاسیس از سابقه طولانی برخوردار است اما به دلیل حاشیه‌نشین بودن، بافت روستایی سابق، عدم تعیین تکلیف مالکیت اراضی، همچنان از بسیاری از مزایای شهری محروم مانده است لذا پیشنهادات زیر مطرح می‌گردد: در زمینه فکری و عقیدتی مدیران شهری بایستی ضمن ارتباط مستمر با نخبگان و شهروندان این منطقه سعی کنند با ترغیب شهروندان به مطالعه موجبات ارتقاء سطح آگاهی و جامعه‌پذیری را فراهم نمایند. همچنین با ایجاد مراکز متعدد اجتماعی و فرهنگی و فضاهای گردهمایی در راستای ایجاد نظم و انسجام منطقه بایستی نسبت به افزایش تعلق مکانی، وحدت و یکپارچگی و افزایش حرمت مومن و نیز توزیع عادلانه ثروت و امکانات اقدام نمود. توجه به طبیعت و تلفیق زندگی با طبیعت از آن جمله کاشت درختان، ایجاد باغچه در حیاط خانه‌ها، آب‌نما در شهر و خانه‌ها و نگهداری برخی از حیوانات اهلی و خانگی مورد توجه اسلام بود و انتظار بر آن است تا شهروندان این منطقه به این موضوع دقت داشته باشند علاوه بر آن با افزایش تاسیس مراکز علمی و فرهنگی در این منطقه می‌توان موجبات و زمینه‌های رفتاری در جهت مبانی نظری اسلامی را تقویت نمود.

پیشنهادات برای منطقه پنج:

این منطقه به لحاظ تاریخی همچون منطقه چهار شهری از قدمت طولانی برخوردار است با این تفاوت که حاشیه‌نشینی آن به اندازه منطقه چهار ملموس نیست اما همچنان از فقدان امکانات رفاهی شهری، مراکز فرهنگی، ورزشی، تفریحی، فضاهای سبز و پارک، مکان‌های بازی کودکان و ده‌ها خدمات عمومی دیگر محروم و در نارسایی کامل به سر می‌برد که انتظار می‌رود پیشنهادات زیر مد نظر قرار گیرد: تقویت مناسبات بین شهروندان این منطقه و افزایش میزان محبت، دلسوزی، مطالعه و آگاهی و نیز

جامعه‌پذیری میان آنان و پیاده‌سازی مبانی نظری و ایدئولوژی اسلامی. البته انتظار می‌رود مدیران شهری به دقت معیارهای مذکور را از طریق تهیه برنامه‌های شایسته پوشش دهند.

منابع:

- احمدی دیسفانی، یداله؛ علی‌آبادی، محمد (۱۳۹۰). کنکاشی در باب شکل شهر سنتی از منظر اندیشه اسلامی، باغ نظر، دوره ۸، شماره ۱۹، صص ۳۰-۱۷.
- استرابی‌آشتیانی، حمیده؛ اعتصام، ایرج؛ ماجدی، حمید (۱۴۰۰). تبیین الگوهای کاهش آسیب‌پذیری هویت فرهنگی، اجتماعی شهرک اکباتان تهران، جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۱۱، شماره ۴۴، صص ۲۵۹-۲۴۱.
- امیر فخریان، مصطفی؛ رهنما، محمدرحیم؛ پوراحمد، احمد؛ شکوهی، محمد اجزاء (۱۳۹۴). بررسی انسجام درونی محله‌های شهری در شهرهای اسلامی و تقابل آن با پروژه‌های نوسازی شهری، نمونه محله عامل شهر مشهد، جغرافیا و توسعه فضای شهری، دوره ۲، شماره ۱، صص ۱۲۵-۱۴۳.
- امین‌پور، احمد؛ مدنی، رامین؛ حیاتی، حامد (۱۳۹۶). بررسی چگونگی تجلی آموزه‌های اسلامی در کالبد مسکن نمونه موردی خانه سنتی در اقلیم گرم و خشک ایران، مدیریت شهری، شماره ۴۸، صص ۴۵۸-۴۳۵.
- ایازی، سیدعلی‌نقی (۱۳۸۷). تبیین اسلامی پیرامون شهر و شهرنشینی با تأکید بر متون دینی، نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان.
- بابائی‌سالانقوج، احسان (۱۳۹۳). تبیین یک چهارچوب مفهومی برای شهراسلامی، روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۲۰، شماره ۸۰، صص ۱۴۰-۱۰۹.
- بلخاری، حسن (۱۳۹۰). جسم اسلامی شهر-شهر و شهرسازی اسلامی، سوره اندیشه، شماره ۵۰، ص ۲۱۶.
- بهرامی، محمد؛ کیانی‌سلمی، صدیقه؛ صدرزاده‌خوئی، امید (۱۳۹۴). بررسی عوامل موثر بر رضایت‌مندی شهری شهروندان اصفهانی به همراه ساخت، روایی سنجی و اعتبار یابی مقیاس سنجش، جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۵، شماره ۲۰، صص ۹۹-۸۳.
- بیات، بهرام (۱۳۹۳). رویکرد اسلامی به شهر، ویژگی‌های شهر اسلامی، نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، دوره ۴، شماره ۱، صص ۱۶۷-۱۳۷.
- پورجعفر، محمدرضا؛ پورجعفر، علی (۱۳۹۴). انواع شهراسلامی و اشاراتی به نحوه شاخص‌سازی در راستای شهری آرمانی اسلامی، فصلنامه معماری اسلامی، دوره ۳، شماره ۳، صص ۱۷-۳.
- جبارپور، محمد؛ عباسی، روح‌الله؛ سیده، سیدحسن (۱۳۹۷). فرا تحلیل کیفی شاخص‌ها و مولفه‌های شهر اسلامی، مبتنی بر متون دینی، معرفت فرهنگی اجتماعی، دوره ۷، شماره ۳، صص ۱۵۱-۱۲۵.
- جواهری، محمدرضا (۱۳۹۵). شاخص‌های جامعه سالم از منظر قرآن، راهبردهای ارتقاء سلامت، طنین سلامت، دوره ۴، شماره ۲، صص ۶۰-۵۱.
- حاجی‌زاده علمداری، کوروش؛ اعتصام، ایرج؛ مختابادی‌امرئی، سید مصطفی (۱۳۹۹). تحلیل شاخص‌های زمینه‌گرایی در آثار معماری سنتی ایران (نمونه مطالعاتی: خانه صادقی اردبیل)، جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۰، شماره ۴۰، صص ۲۵۱-۲۳۵.
- حبیبیان، هما (۱۳۹۴). تطبیق شاخص‌های شهرسازی اسلامی در فضای شهری نمونه موردی راسته بازار مظفریه شهر همدان، مطالعات محیطی هفت حصار، دوره ۳، شماره ۱۱، صص ۷۹-۵.
- خاتمی، سید مهدی (۱۳۹۸). بازاندیشی در مفهوم شهر اسلامی، تحلیلی پیرامون برداشت‌های مختلف از مفهوم شهر اسلامی و تبیین ضرورت خواش اخلاقی، نقش جهان، دوره ۹، شماره ۳، صص ۱۶۶-۱۵۷.

- خارستانی، اسماعیل (۱۳۹۳). نقش شادی و نشاط در سبک زندگی اسلامی، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، دوره ۲۰، شماره ۱۰۳، صص ۱۲۶-۱۰۷.
- دانش، جابر (۱۳۸۹). مبانی شکل‌گیری و اصول سازمان‌یابی کالبدی شهر اسلامی، شهر ایرانی اسلامی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۳۱-۱۵.
- رحیمی، حسین (۱۳۸۴). در جستجوی شهر اسلامی پایدار، پیک‌نور، شماره ۲، ص ۹۳.
- رستمی‌نصب، عباسعلی؛ علوی، سیدحمیدرضا؛ کریمی، منیره (۱۳۸۶). بررسی اثربخشی آموزش شادی با رویکرد اسلامی بر بهزیستی روان‌شناختی و جهت‌گیری مذهبی دانش‌آموزان مقطع متوسط دوره دوم شهر کرمان، فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۲، شماره ۴، صص ۴۶-۴۷.
- سنایی، عباسعلی؛ احمدوند، زینب (۱۳۸۷). برخی از اصول حاکم بر مناسبات شهرسازی و شهروندی در متون اسلامی، مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان.
- سیدبرنجی، سیده‌کهربا و همکاران (۱۳۹۹). بررسی نقش بناهای تاریخی در بازآفرینی پایدار و ارتقاء هویت شهری (مورد پژوهی: میدان مرکزی و تاریخی رشت)، جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۰، شماره ۴۰، صص ۱۵-۱.
- صارمی، حمیدرضا (۱۳۸۷). ساختار شهر اسلامی، تهران: موسسه فرهنگی اطلاع رسانی و مطبوعاتی سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- صارمی، حمیدرضا (۱۳۹۰). تحلیل جایگاه شهر و زیبایی در هنر اسلامی، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره ۱، شماره ۴، صص ۱۱۱-۱۰۱.
- صارمی، حمیدرضا (۱۳۹۵). تجلی اصل وحدت در کثرت در مرکز محله شهر اسلامی، مطالعه موردی شهر کرگان، دوره ۷، شماره ۲۶، صص ۲۹-۲۱.
- ضرغام بروجنی، حمید؛ صداقت، مریم (۱۳۹۷). گردشگری در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، تهران: انتشارات مه‌کامه.
- عبدالستار، عثمان محمد (۱۳۷۶). مدینه اسلامی. ترجمه علی چراغی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- علی‌آبادی، محمد (۱۳۹۱). جایگاه عقل در مفهوم پایداری شهر، نگاهی دیگر به مبانی نظری معماری و شهرسازی اسلامی، مطالعات معماری ایرانی، دوره ۱، شماره ۱، صص ۳۷-۲۵.
- غلامی، سعید؛ مشکینی، ابوالفضل؛ دویران، اسماعیل (۱۳۹۲). طراحی فضایی محلات شهری با تأکید بر اصول دین اسلام در شهر ایرانی اسلامی، هویت شهر، دوره ۹، شماره ۲۲، صص ۴۱-۵۲.
- فلسفی، محمدتقی (۱۳۶۸). الحدیث، روایات تربیتی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- قراحتی، محسن (۱۳۹۳). سیمای مسکن و شهر اسلامی. قم: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- کاستللو، وینسنت فرانسیس (۱۳۷۱). شهرنشینی در خاورمیانه. ترجمه پرویز پیران. تهران: انتشارات نی.
- کیخا، نجمه (۱۳۸۳). مفهوم و سازوکارهای تحقق عدالت اجتماعی، فصلنامه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع)، شماره ۲۶، صص ۱۸۶-۱۶۳.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۹۶ق). بحارالانوار، جلد ۷۱. تهران: مکتب الاسلامیه
- مروتی، سهراب؛ دارابی، فرشته (۱۳۹۳). ارائه مدل ارزیابی شهر اسلامی با رویکردی بر شاخص‌های بارز شهر اسلامی در قرآن کریم، مدیریت شهری، دوره ۱۳، شماره ۳۴، صص ۱۶۹-۱۵۳.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۳). والاترین بندگان. قم: انتشارات نسل جوان.
- موحد، علی (۱۳۹۱). بازشناسی هویت کالبدی در شهرهای اسلامی (مطالعه موردی: شهر ری)، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دوره ۲، شماره ۵، صص ۵۱-۳۷.

- نقی زاده، محمد (۱۳۷۹). صفات شهر اسلامی از نگاه قرآن کریم. مجله صحیفه مبین. شماره ۲۲، صص ۴۰-۴.
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۷). تاملی در مدیریت شهرها با تکیه بر اسلامیت شوراها، مدیریت شهری، شماره ۱۹، صص ۲۸-۱۹.
- نقی زاده، محمد (۱۳۹۲). جایگاه مسجد در طراحی شهر اسلامی، کتاب ماه هنر، شماره ۱۷۹، صص ۴۰-۲۰.
- نقی زاده، محمد (۱۳۹۴). تبیین جایگاه علوم انسانی در ترسیم فضای شهری متناسب با الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مجموعه مقالات کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی، موسسه آموزش و پژوهش امام خمینی (ره) قم.
- هاشمیان فر، سیدعلی؛ حقیقتیان، منصور؛ قرشی، اکرم (۱۴۰۰). رابطه بین هم کنشی و سرمایه اجتماعی و اقتصادی در بین شهروندان شهر اصفهان، فصلنامه علمی-پژوهشی جغرافیا و برنامه ریزی منطقه‌ای، دوره ۱۱، شماره ۴۴، صص ۴۱۶-۳۹۷.
- یزدانی، محمدحسن و همکاران (۱۳۹۴). امکان سنجی بهبود کیفیت محیط شهرهای گردشگری از طریق پیاده راه سازی (نمونه موردی شهر سرعین)، طرح پژوهشی معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه محقق اردبیلی.

- Aghdaie, M. Hashemkhani Zolfani, S. Kazimieras Zavadskas, E. (2014). Synergies of data mining and Multiple attribute decision making. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 110, 767- 776.
- Opricovic, S. Tzeng (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research* 156, 445 – 455.

